

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (Print), ISSN 2663-0273 (Online)
Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

УДК 140.8

Юлія Володимирівна Пісна

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49000, Україна

ORCID ID: [0000-0002-3436-2419](https://orcid.org/0000-0002-3436-2419), E-mail: ulana88@ukr.net

Received 12 June 2018; revised 13 July 2018; accepted 11 August 2018

doi: 10.15421/351908

Е. ФРОММ: ФІЛОСОФІЯ КОНФЛІКТУ «БУТИ» І «ЗДАВАТИСЬ»

Анотація.

У статті розглядаються філософські аспекти конфлікту модусів «бути» і «здаватись» у людини з «ринковим» типом характеру, на основі робіт Е. Фромма. Сучасна людина виражає своє бажання «здаватись», а не «бути», чим сіє зерно конфлікту всередині себе. Індивід з орієнтацією на модус «мати» чи «володіти» відноситься до світу як господар до власності, до свого майна. У такому відношенні людина прагне всіх і все, включаючи себе, зробити своєю власністю, чим обирає несправжній спосіб існування – володіння, що є джерелом антагонізмів у суспільстві і причинами конфліктів. Аналізуються шляхи порятунку людства від психологічного і економічного краху, які можливі завдяки докорінній зміні характеру людини, що виражається в переході від домінуючої установки на «володіння» до панування установки на «буття». Завдяки філософському аспекту аналізу проблеми вдається охопити досліджуване явище об'єктивно та під різними кутами зору.

Ключові слова: конфлікт, людина, установка, індустріальне суспільство, соціальний характер, буття, модуси «бути» і «володіти», соціальний конфлікт.

Yuliya V. Pisna

Oles Honchar Dnipro National University

Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3436-2419>, E-mail: ulana88@ukr.net

E. Fromm: The philosophy of the conflict «to be» and «surrender»

Abstract.

The article deals with the philosophical aspects of the conflict of modes “to be” and “surrender” to a person with a “market” type of character, based on the works of E. Fromm. The modern person expresses his desire to “surrender”, not to “be”, than sow the grain of conflict in the middle of himself. An individual with an orientation on the mode “mother” or “own” refers to the world as the owner of the property, to his property. In this respect, a person aspires to all and everything, including himself, to make his property, rather than chooses an unrealistic way of existence - possession, which is the source of antagonisms in society and the causes of conflicts. The ways of salvation of humanity from the psychological and economic collapse that are possible due to radical changes in the character of man, expressed in the transition from the dominant installation to “possession” to the domination of the installation to “being” is analyzed. Thanks to the philosophical aspect of the analysis of the problem it is possible to cover the investigated phenomenon objectively and from different angles of view.

E. Fromm considers that reasons of crisis and conflict of society is predefined by economic and psychological contradictions of the industrial system. Great expectations on boundless progress, that were characteristic for the row of generations of industrial epoch, did not justify itself. Civilization found oneself on verge of self-destruction. Rescue of humanity from a psychological and economic crash, after E. Fromm, possible by the native change of character of man that is expressed in a transition from the dominant setting on “possession”

to domination of setting of "existence". Conflict between to "be" and "seem" is structural, as through his presence there is understanding of fallaciousness of way of man to domination above nature, desire of the unlimited personal freedom and possessing the material states. The study of ways of becoming of new type of social character of the man oriented to modus of "existence" has a further research prospect, with the aim of realization of her creative potential.

Key words: conflict, person, setting, industrial society, social character, being, modes "to be" and "to possess", social conflict.

Юлия Владимировна Писная

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Пр. Гагарина 72, Днепро, 49000, Украина

ORCID ID: [0000-0002-3436-2419](https://orcid.org/0000-0002-3436-2419), E-mail: ulana88@ukr.net

Э. Фромм: философия конфликта «быть» и «казаться»

Аннотация.

В статье рассматриваются философские аспекты конфликта модусов «быть» и «казаться» у человека с рыночным типом характера, на основе работ Э. Фромма. Современный человек выражает свое желание «казаться», а не «быть», чем сеет зерно конфликта в самом себе. Индивид с ориентацией на модус «иметь» или «владеть» относится к миру как хозяин к собственности и своему имуществу. В таком отношении человек хочет всех и все, включая себя, сделать своей собственностью, чем избирает ненастоящий способ существования – владение, которое является источником антагонизмов в обществе и причинами конфликтов. В статье анализируются пути спасения человечества от психологического и экономического краха, которые возможны только благодаря изменению характера самого человека, что выражается в переходе от доминирующей установки на «владение» к господству установки на «существование».

Ключевые слова: конфликт, человек, установка, индустриальное общество, социальный характер, существование, модусы «быть» и «иметь», социальный конфликт.

Актуальність дослідження. Проблема соціального конфлікту завжди була в тій чи іншій мірі актуальною для будь-якого суспільства. На протязі всієї історії розвитку людства конфлікт завжди мав місце: війни, революції, боротьба за владу і власність, міжособистісні і міжгрупові конфлікти в організаціях, вбивства, побутові і сімейні конфлікти, самогубства (як способи вирішення внутрішніх конфліктів особистості) і т.д. Розвиток цивілізації показує, що ефективно управління конфліктами лише на основі життєвого досвіду і здорового глузду майже неможливе. Лише коли досягається глибинне розуміння істинних причин виникнення конфлікту, існує уявлення про закономірності його розвитку, перебігу і завершення, ми можемо говорити про ефективно управління конфліктом. Такий підхід неможливий без філософського осмислення проблеми соціального конфлікту. Осягнути і осмислити конфліктність буття дозволяє саме філософський підхід, оскільки лише філософія дає можливість продукувати знання про

різноманітні особливості поведінки людини і функціонування суспільства, а також піддає мислинневому аналізу різні аспекти дійсності.

Людське життя надзвичайно суперечливе, оскільки кожний індивід так чи інакше намагається самовизначитись, самоутвердитись в процесі конфліктологічної взаємодії протягом усього життя. Суспільні ж процеси, що відбуваються навколо індивіда, в яких він часто виступає безпосереднім учасником або відстороненим спостерігачем, у свою чергу теж пронизані протиріччями та суперечностями. В історії філософської думки мислителі не завжди однозначно висловлювались на рахунок ролі та значення конфлікту для кожної окремої особи і для суспільства в цілому. З одного боку, підкреслюючи деструктивну роль конфлікту, слід зазначити, що будь-які протиріччя, зіткнення різних інтересів, цілей, прагнень та реалій, порушують стабільність та гармонію системи (як окремої особи, так і суспільства), ведуть до дестабілізації, хаосу. З

іншого боку, в суперечності народжується істина, і зіткнення позицій можна розглядати як конструктивні зрушення, що є запорукою розвитку людини і суспільства. Тобто, не можна недооцінювати конструктивну роль конфлікту (внутрішньоособистісного, міжособистісного, групового (соціального)).

На межі 50-60-х рр. минулого століття з'являються дослідження, в яких науковий інтерес дослідників зосереджується безпосередньо на явищі конфлікту. Серед закордонних психологічних досліджень конфлікту у першій половині ХХ ст. слід виокремити психоаналітичний напрям, засновником якого вважають З. Фрейда. Саме він створив одну із перших концепцій людської конфліктності. Більшою мірою З. Фрейд приділяв увагу внутрішнім конфліктам особистості. Послідовники З. Фрейда – К. Хорні, Е. Фромм та Г. Саллівен розширили розуміння природи і поняття конфлікту та спробували включити в нього соціальний контекст.

Особливу увагу слід звернути на роботи Е. Фромма при вивченні конфлікту, як соціального явища. Філософ розглядає і намагається пояснити причинно-наслідкові зв'язки конфліктів всіх рівнів. Більше того, у праці «Анатомія людської деструкції» автор детально досліджує зародження і прояв агресії у людини, як основну передумову конфліктної поведінки. Особливої актуальності сьогодні набувають модуси «бути» і «мати» запропоновані Е. Фроммом у контексті аналізу прагнення людини жадібно володіти всім навкруги на протиположності становлення/буття і розвитку власної творчої особистості, що є першопричиною внутрішньо особистісного конфлікту.

Отже, *метою даної статті* є дослідження філософії конфлікту «бути» і «здаватись» на основі філософського аналізу робіт Е. Фромма. Мета досягається шляхом постановки і вирішення наступних *завдань*:

- 1) розкрити зміст поняття «соціальний характер» за Е. Фроммом;
- 2) проаналізувати зміст модусів «бути» і «мати», як способів людського існування;
- 3) розглянути особливості світобачення людини ринкового типу суспільства на основі

робіт Е. Фромма;

Основна частина. Е. Фромм – соціальний психолог, філософ, психоаналітик, один із засновників неофрейдизму – акцентує увагу на конструктивних функціях конфлікту. Мислитель вважає, що конфлікт веде до катарсису, просвітлення та являється запорукою розвитку. Значна кількість праць Е. Фромма присвячена аналізу сучасного суспільства і трансформації людини під впливом зміни соціальних обставин. Людина являє собою не лише результат психічних протиріч чи біологічно виправданих інстинктів, вона є і наслідком пристосування до соціальних умов. Тобто, за Е. Фроммом, індивідуальність людини знаходиться під впливом суспільних відносин, що втілюються у соціальному характері.

Е. Фромм піддає критиці сучасне йому суспільство та підкреслює, що саме даний період розвитку в історії західної цивілізації є найбільш руйнівним для людини. Це пов'язано насамперед з тим, що з кожною історичною епохою виникає новий соціальний характер, який витісняє попередній тип, чим формує соціальні підстави для агресії людей. Соціальний характер розглядається як сукупність рис, що типові для певної соціальної групи і виникають в результаті спільних для них переживань та способу життя [3, с. 230]. Проте, з розвитком економічних умов, раніше сформований соціальний характер виявляється не актуальним для сучасності, що призводить до конфлікту.

Мислитель говорить про новий тип поведінки людей (називає його «ринковий»), що приходить на зміну «накопичувальному» характеру авторитарного періоду раннього капіталізму. Особливістю такого нового характеру є те, що з початку ХХ століття людина відчуває себе товаром і свої особистісні риси розглядає у відповідності до стандарту людини-речі, яка успішно продається і купується на ринку праці. У свою чергу, на ринку людських ресурсів затребуваною є така людина, що здатна змінити власні погляди, своє Я на вимогу ринкових обставин. Тобто повинна мати такий інтелект, яким було б легко маніпулювати, оскільки він не має власних переконань. Людина-річ має

бути привабливою і зовнішньо, причому мова не йде про природну красу. Ринковий тип суспільства передбачає можливість заволодіння не лише матеріальними благами, а і бажаними стандартами краси, щоб хоч і не бути красивою самою по собі, а принаймні здаватись такою. Людина також має бути гарно одягнена/запакована щоб вигідніше себе продати у такому ринковому періоді. Для підтримки конкурентного духу сучасній людині не завадить і бути агресивною, констатує мислитель. Тобто, агресія не лише продукується, а і схвалюється у людини ринкового типу характеру.

Сучасна людина, на думку Е. Фромма, обрала несправжній спосіб існування – володіння, що стало джерелом антагонізмів у суспільстві. «Основу отношений между индивидами при способе существования по принципу обладания составляют соперничество, антагонизм и страх. Антагонизм следует из самой природы таких взаимоотношений» [4, с.133]. Люди, у власних нестримних прагненнях «володіти», стали ниці духовно. Жадібність розповсюдилась навіть на те, що за своєю природою не мало б розглядатись як власність. У відносинах дружби, любові, батьківської ніжності прагнення повністю володіти неминуче веде до міжособистісних конфліктів. Адже у таких відносинах сама по собі цінність іншої людини як особистості нівелюється, відкидається. Їй не надано права бути собою, проявляти свої почуття і говорити про власні бажання, якщо це суперечить волі, поглядам того, хто володіє.

У сфері виробництва розвиток жадібності веде до збільшення об'ємів самого виробництва. Проте і тут рівновага не досягається, адже виникає вічне джерело конфліктів – бажання володіти тим, чого ще не маєш і прагнення мати все більше і більше. Все це провокує конфлікти у сфері ресурсів, матеріальних цінностей, ринків збуту [5, с. 155]. Отож, допоки народи будуть складатися з людей переважно вмотивованих на володіння і жадібність їм не вдасться уникнути війн і міжособистісних конфліктів. «Сама мысль о возможности мира на фоне постоянной борьбы за обладание и прибыли является иллюзией,

причем опасной иллюзией, ибо она мешает людям осознать следующую альтернативу: либо радикальное изменение своего характера, либо бесконечные войны» [4, с. 93].

У роботах «Мати чи бути», «Анатомія людської деструктивності» Е. Фромм розглядає зачатки та основи конфліктів різного рівня: від внутрішнього особистісного конфлікту кожного індивіда до нескінченної війни класів. Мислитель розкриває конфлікт особистості у контексті модусів «бути» і «володіти», де кордони протиставлення цих понять стерті, нівельовані. Тобто, «бути» означає для сучасної людини «володіти». Володіння є звичайною функцією нашого життя. Дійсно, для існування у сучасному світі людині потрібні деякі речі, одяг, житло і т.д. Щоб користуватися цими речами їх варто спочатку придбати. На перший погляд не виникає жодних сумнівів, що це нормальний перебіг послідовних подій системи сучасного матеріального світу. Складається уявлення, пише автор, що сама сутність і сенс нашого буття полягає у тому, щоб володіти будь-чим. Тобто той, хто нічого не має начебто нічого і не являє собою. Е. Фромм зауважує, що на його думку, «володіння» і «буття» - це дві принципово різні форми людських переживань. Орієнтація на «володіння» характерна для західного індустріального суспільства, у якому сенс життя полягає у нескінченній гонитві за владою, грошима та славою. У суспільствах, що не заражені ідеями сучасного прогресу, акцентує Е. Фромм, спостерігається дещо інший, споглядальний характер взаємодії людини з навколишнім світом, де милуватись красою квітки, насолоджуватись почуттям любові, приязні до іншої людини, без жадібного бажання «володіти», уже приносить задоволення. Звичайно, що у сучасному світі складно уявити собі людину, яка живе нічого не маючи і не намагається володіти чимось: починаючи від одягу і побутових речей, закінчуючи певними статками. Проблема поняття «володіти» або «мати» криється глибше, у заміні цими модусами самого буття людини. Ідеї мислителя не просто актуальні для сучасної людини і її буття, а набувають вражаючих обертів. Варто лише

поглянути на розвиток сучасних соціальних мереж, де прагнення людей показати себе, свої статки, те, чим вони володіють, вже стало певною нормою, закономірністю. Сучасна людина створює собі сторінку у соціальній мережі, як друге Я і тим самим намагається показати якою вона хоче/може бути, яким тілом, красою вона володіє. Людина прагне сказати таким чином, що вона є, укорінити своє буття, заявити про себе, залишити слід. Проте - це лише фікція, оскільки особистість сама по собі і сторінка у мережі, за допомогою якої вона себе презентує - не є ідентичними. Це яскравий приклад того, як сучасна людина виражає своє бажання «здаватись», а не «бути», чим сіє зерно конфлікту всередині себе.

Засоби масової інформації, з метою просування і продажу товарів на ринку, задають тенденції, формують шаблони удаваного успішного життя чи навіть того, як має виглядати сучасна людина. Індивід з орієнтацією на модус «мати» чи «володіти» відноситься до світу як господар до власності, свого майна. У такому відношенні людина прагне всіх і все, включаючи себе, зробити своєю власністю, підкреслює Е.Фромм [4, с. 21]. Що ж стосується орієнтації на модус «буття», то слід розрізняти дві форми екзистенції. Одна з них є протилежністю «володіння» - це любов до життя і справжня причетність до світу, а інша є протилежністю поняття «видимості». Автор пише, що саме її слід розуміти як справжнє, природне існування індивіда на відміну від уявного «показового» способу життя.

Щоб подолати загрозливе зростання жадібності слід зорієнтувати людину на модус «буття», передумовами якого є незалежність, свобода та живий розум. Прагнення володіти завжди визначає місце людини у світі речей, тоді як буття знаходиться у сфері унікального людського досвіду. Головною характеристикою буття виступає внутрішня активність, що означає прагнення до реалізації власного таланту, можливостей і всього багатства унікальної духовної індивідуальності [4, с. 134].

Тобто за Е. Фроммом, «буття» – це творчість, живий досвід, а «володіння» - перевтілення досвіду в речі, тобто те, що вбиває живий процес. Коли людина надає перевагу живим відносинам із навколишнім світом на протиположну бажанню «володіти», вона позбавляється відчуття страху втратити те, що має, а значить не відчуває тривоги або невпевненості в собі. Так, особа стає здоровою, з точки зору психології, процес становлення та розуміння себе відбувається адекватно, оскільки людина співвідносить себе і свої бажання з власним Я, а не з тим, чим вона володіє або бажає володіти. Таким чином людині відкривається її унікальність, вона може зрозуміти власне Я, що дає можливість розвивати свої здібності.

Висновки. Отже, як мислитель і гуманіст, Е. Фромм не міг пройти повз проблеми кризи сучасного йому суспільства та пошуку шляхів її подолання. На основі філософського аналізу робіт мислителя ми дійшли висновку, що причини кризи і конфліктності суспільства зумовлені економічними та психологічними суперечностями самої індустріальної системи. Великі надії на безмежний прогрес, які були характерні для низки поколінь індустріальної епохи, не виправдали себе. Цивілізація опинилася на межі самознищення. Порятунком людства від психологічного і економічного краху, за Е. Фроммом, можливий шляхом докорінної зміни характеру людини, що виражається в переході від домінуючої установки на «володіння» до панування установки «буття». Конфлікт між «бути» і «здаватись» є конструктивним, оскільки через його наявність виникає розуміння хибності шляху людини до панування над природою, бажання необмеженої особистої свободи та володіння матеріальними статками.

Подальшу дослідницьку перспективу має вивчення шляхів становлення нового типу соціального характеру людини, орієнтованої на модус «буття», з метою реалізації її творчого потенціалу.

Бібліографічні посилання

1. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф. *Социс.* 1994. №5 С. 142-147.
2. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. М.: Республика, 1994. 315 с.
3. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм; общ. Ред. П. Гуревича; пер. с англ. Г Швейника. М.: Флинта; МПСИ; Прогресс, 2006. 248 с.
4. Фромм Э. Иметь или быть? *Фромм Э. Иметь или быть? Ради любви к жизни.* М.: Айрис-Пресс, 2004. 133 с.
5. Черепанова, Е. С. Философия конфликта : [учеб. пособие] / Е. С. Черепанова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. 196 с.

References

1. Darendorf R. Elementy teorii socialnogo konflikta / R. Darendorf. *Socis.* 1994. №5 S. 142-147.
2. Fromm E. Anatomiya chelovecheskoj destruktivnosti / E. Fromm. M.: Respublika, 1994. 315 s.
3. Fromm E. Begstvo ot svobody / E. Fromm; obsh. Red. P. Gurevicha; per. s angl. G Shvejnika. M.: Flinta; MPSI; Progress, 2006. 248 s.
4. Fromm E. Imet ili byt? Fromm E. Imet ili byt? Radi lyubvi k zhizni. M.: Ajris-Press, 2004. 133 s.
5. Cherepanova, E. S. Filosofiya konflikta : [ucheb. posobie] / E. S. Cherepanova; M-vo obrazovaniya i nauki Ros. Federacii, Ural. feder. un-t. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2016. 196 s.